

bulunuyordu. 1296 (1879) tarihli *Kosova Vilâyeti Salnâmesi*'nde bu bilgilere bir de telgrafhânenin mevcut olduğu eklenmişti.

İlk Balkan savaşları sırasında İpek Karadağ ordusu tarafından işgal edildi ve 1920'ye kadar buranın bir parçası olarak kaldı. Daha sonra Sırbistan'a katıldı. Bu tarihten itibaren giderek gelişmeye başladı. 1931'de 13.938, 1940'ta 17.000, 1961'de 28.000 nüfusu vardı. Bugün burası birçok cami ve Halvetî, Kâdirî, Rifâî tekkesiyle yoğun bir müslüman nüfusa sahip kasaba olarak gelişmesini sürdürmektedir. Öte yandan büyük ikon koleksiyonu, minyatürlü yazmaları, gümüş eşyaları, duvar resimleri ve ağaç oymaları ile Peç piskoposluğu sadece Sırbistan'ın en önemli kültürel âbidelerinden biri değil, aynı zamanda söz konusu eserlerin vücuda getirildiği Osmanlı döneminin kültürel / dinî siyasetinin en güzel örneği olarak ayakta durmaktadır. 1999 baharında Kosova'da meydana gelen savaş sırasında Peç şehrinin tarihî merkezi büyük oranda hasar görmüş, tarihî binalar, camiler ve tekeller teşhis edilemeyecek duruma gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 367, s. 322-323; S. Petković, *Zidno Slikarstvo na Području Pečke Patriarsije 1554-1614*, Novi Sad 1965; a.mlf. v.dğr., "Peç", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1965, VI, 449-451; Selami Pulaha, *Le cadastre de l'ân 1485 du sandjak de Shkodër*, Tiran 1974, II, 5 (Osmanlıca metin); Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mî'mârî Eserleri III/3*, s. 41-47, rs. 926-952; Djemal Djehajic, *Derviski Redovi u jugoslovenski zmljama*, Sarajevo 1986, bk. İndeks; A. Popovic, *l'Islam balkanique*, Berlin 1986, tür.yer.; a.mlf., "Balkanski Dervisi, I, Rifajije", *Zbornik za Orientalne Studije* (ed. Radovan Samardzic), Beograd 1992, s. 155-225; Mark Krasnić, "Manastirske Vojvode u Kosovsko-Metohijskoj Oblast", *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije*, III, Priština 1958, 107-128; Mehmet Mujezinović, "Nadpisi na Nadgrobnim spomenicima Halil Bega iz 1545 i Defterdar Hadji Muhamed Efendi iz 1623 godine u Peci", *Starine Kosova i Metohije*, IV-V, Priština 1968-71; Madzide Bećirbegović, "Prosvjetni objekti islamske arhitekture u Bosni i Hercegovini", *POF*, XX-XXI (1974), s. 346-347.

MACHIEL KIEL

İPEK HANI

Bursa'da
XV. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış
en büyük han.

Bursa il merkezinde, Ulucami'nin kuzeyinde ve bu yapı ile İvaz Paşa Külliyesi arasında bulunmaktadır. Çelebi Sultan Mehmed tarafından Yeşilcami Külliyesi'ne ge-

lir sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Mimarının kim olduğu kesin olarak bilinmese de İpek Hanı'nın yakınında kendi adına bir külliye inşa eden ve Yeşilcami Külliyesi'nin de mimarı olan Hacı İvaz Paşa tarafından yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Şehrin Osmanlılar tarafından fethini müteakip başşehir olarak düzenlenmesi sırasında İpek Hanı'nın da bulunduğu bu bölge Hacı İvaz Paşa Çarşısı veya Kazazhane diye anılan büyük bir ticaret merkezi haline gelmiştir. İpek Hanı, bu amaca uygun olarak kervanların konaklaması ve yerli tâcirlerin iş yeri olarak kullanılmaları için yapılmıştır. Yapının mimari şeklinde bu özellikler açıkça görülmektedir.

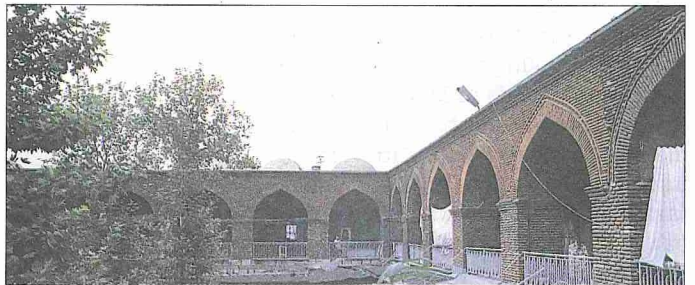
İpek Hanı'nın geçmişte pek çok yangın ve depremde zarar gördüğü ve çeşitli onarımlar geçirdiği bilinmektedir. Yapının gördüğü ilk tamir 963 (1556) yılına ait olup on altı odası, çatı ve saçığı onarılmıştır. 23 Safer 1042 (9 Eylül 1632) tarihinde üst katındaki otuz sekiz hücrenin ocakları, avluya bakan kapının kemeri ve merdivenler onarılmış, avlunun ortasındaki bir yana eğilmiş olan mescid kaldıraçla düzeltilmiştir. 1149 (1736-37) yılında mescidin altındaki oda, mescidin üst kısmı ve şadırvan tamir edilmiş 1155'te (1742) yine şadırvan, su yolları, mescid, merdivenler, duvar ve camları elden geçirilmiştir. 7 Rebîülâhîr 1189 (7 Haziran 1775) tarihinde hanın mescid ve ahırında tamirat yapılmıştır. Zamanla büyük bir kısmı yıkılan ve bir ara oto tamirhanelerince işgal edilen yapı 1958'deki büyük yangında büsbütün harap olmuştur. Yapı uzun bir süre çok harap durumda kaldıktan sonra 1972-1973 yıllarında restore edilmiştir. Bugün içinde çok sayıda dükkânın bulunduğu oldukça bakımlı bir ticarî bina durumundadır.

Eski İpek Hanı, Yeni İpek Hanı gibi isimlerinin yanı sıra geçmişte Sultan Hanı, yangından önceki kullanış şekline dolaylı Paytoncular (Faytoncular) Hanı ve Arabacılar Hanı gibi adlarla da anılan yapının

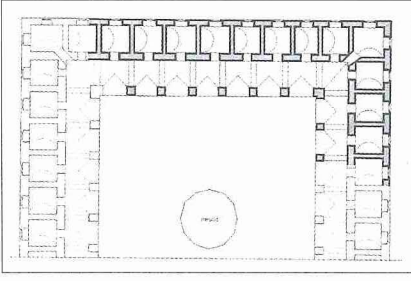
asıl adı burada ipek ticaretinin yapıldığını göstermektedir. Hanın orijinal kısmı, çift katlı mimarisiyle batı yöndeki parçasıdır. Bu bölüm örnek alınmak suretiyle restore edilen yapı, benzeri olan diğer şehir içi hanlarının mimari özelliklerine uygun bir biçimde, yani ortasında üzeri açık bir avlu bulunan, dört bir yanı çift katlı galerili plana göre yenilenmiştir. Kareye yakın bir plan gösteren İpek Hanı'nın ana kapısı doğu cephesinde bulunmaktadır. Koza Hanı'nda olduğu gibi bu han kapısının da aslında bir taçkapı şeklinde inşa edilmiş olması mümkündür. Restorasyon sırasında yapılan şimdiki kapının hiçbir özelliği yoktur. Ayrıca güneydoğu kısmından bağlantılı diğer bir kapıyla yan sokaktan üst kata doğrudan geçiş sağlanmıştır.

Her iki katta da avluyu saran, kalın pâyelerin desteklediği revaklar bulunur. Üst kat revakları kubbelerle örtülü olup bunun ardında yan yana sıralanmış, dikdörtgen planlı mekânların üzerleri tuğladan kubbeli tonozlarla örtülmüştür. Alt katta otuz dokuz, üst katta kırk iki oda birer kapıyla önlerindeki revaklara açılmaktadır. Zemin katındaki yuvarlak kemerli, üzeri çapraz tonozlarla örtülü revaklar bugün tamamen kapanmış, ardındaki dükkânlarla dahil edilmiştir. Bu mekânlar eskiden hanın deposu olarak kullanılıyordu. Aynı katta bulunması gereken ahır ve yemlik mekânlarının yeri tam olarak bilinmese de güney kısımda bulunduğu tahmin edilmektedir (Ayverdi, s. 123). Yine günümüze ulaşmayan mescid geleneğe uygun biçimde avlunun ortasında yer alıyordu. Onikigen şemaya sahip fevkanî mescidin alt kısmı şadırvan olarak düzenlenmiş olup burada ayrıca dört odanın var olduğu bilinmektedir.

Yapı yontma taş ve tuğladan inşa edilmiştir. Duvarlar ve pâyelerde taş ve tuğla almaşık örgülü olarak kullanılmış, kemerlerin üst kısmındaki ince silmelerde ve saçakta kullanılan tuğlalar köşeli yerleştirilerek yapıya dekoratif bir özellik kazandırmıştır. Ayrıca yapıda orijinal olan

İpek Hanı'nın
üst kat revakından
bir detay -
Bursa

İpek Hanı'nın restorasyon öncesine ait kısmi planı

cephenin iç yüzünde Yeşilcami'de de görülen çinilerden az miktarda düzensiz olarak kullanılmıştır. Yapılan restorasyon sonucunda aslı işlevini kazanan İpek Hanı Bursa'nın Osmanlılar dönemi içindeki ticarî aktivitesini vurgulayan, şehrin en büyük hanı olarak dikkat çeken özel bir yapıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Gabriel, *Une capitale turque Brousse: Bursa*, Paris 1958, s. 190, rs. 129; *Bursa Hanları*, Bursa 1935, s. 4-5; Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi II*, İstanbul, ts., s. 475; İsmet İlter, *Tarihi Türk Hanları*, Ankara 1969, s. 98; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 53, 119, 122-123, rs. 192-194; Feridun Akozan, "Türk Han ve Kervansarayları", *Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul 1963, s. 133; Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarîsi*, İstanbul 1976, s. 10-11; Kâzım Baykal, *Bursa Anıtları*, Bursa 1982, s. 93-94; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, III, 333; Bedri Yalman, *Bursa*, İstanbul 1984, s. 90; *Bursa Ansiklopedisi*, Bursa 1987, I, 433; Mustafa Cezar, *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*, İstanbul 1983, s. 63; a.mlf., *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 94-95; Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarîsinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s. 424-425, plan 98, rs. 247-248.

ENİS KARAKAYA

İPEK YOLU

İlkçağ ve Ortaçağ'da Çin ile Ortadoğu ve Batı ülkeleri arasında kullanılan ana ticaret yolu.

Yola bu ad, Alman coğrafyacısı Ferdinand von Richthofen tarafından Çin ile Ortadoğu arasında yapılan ticaretin ana metanı ipek teşkil ettiği için verilmiştir (Bonavia v.dğr., s. 13). İpek yolunun bir kısmı denizden olmak üzere birçok gü-

zergâhı vardı. Arkeolojik kazılarda bulunan tarihî eserler, Sibiry'a'nın güneyinden geçen ve "kürk yolu" adıyla anılan kuzeydeki güzergâhın bunların en eskisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yol Don nehrinin denize döküldüğü yerden başlıyor ve Persler'in oturduğu bölgeye varmadan kuzeye kıvrılıp Sibiry'a'nın güneyinden Tarım havzasına ulaşıyordu. Herodotos'un milâttan önce V. yüzyılda yazdıklarından Kuzey İpek yolunu Çin'in batı eyaleti Kansu'ya kadar takip etmek mümkün olmaktadır (Haussig, s. 13). Urallar'da yeşim Çin yüzükleri ve Shang hânedanının (m.ö. 1450-1050) son dönemine ait tunç baltalar bulunmuştur; Çinliler de tunç imalâtında kullandıkları bakırı muhtemelen bu bölgeden alıyorlardı. Eski Grek ve Romalı tâcirler ise Kerç Boğazı yolundan bölgeyle ticaret yapmaktaydılar; Urallar'ın doğusundaki Tobol kazılarında çıkan milâttan önce V ve IV. yüzyıllara ait altın Grek sikkeleri bunu göstermektedir. Güzergâhın İpek yoluna dahil edilmesinin sebebi, Sibiry'a'nın güneyindeki Pazırık kurganlarında (m.ö. V-I. yüzyıllar) Çin'den gelen ipekli kumaşlara rastlanmasıdır. Bulunan çok sayıdaki Grek, Göktürk, Hint ve Çin dillerinde ibareler taşıyan ticarî eşya, sikke ve gümüş külçeler İpek yolunun doğudan batıya, güneyden kuzeye coğrafi kapsamı hakkında bir fikir vermektedir.

İpek yolunun ana güzergâhı Çin'i Orta Asya ve İran üzerinden Mezopotamya'ya, oradan da Akdeniz kıyısındaki Antakya ve Sur limanlarına bağlayan kara yoludur. Bu güzergâha dair en eski kayıt, milâttan önce VII. yüzyıla ait çivi yazılı bir tablet üzerinde olup yolun Mezopotamya'dan Hemedan'a (Ekbatan) kadar uzanan kısmıyla ilgilidir (a.g.e., s. 22). Yol buradan Ahamenîler zamanında Soğd bölgesinin önemli merkezlerinden Kireşeta'ya (Kuruşkat) uzanıyordu. Hindistan'dan fildişi, pamuk, Orta Asya'dan gümüş, bakır, turkuaz, lâcivert taşı (lapis-lazuli) ve Kuzeydoğu Hindistan'dan keten kumaş, çift hörgüçlü Asya develerinden oluşturulan kervanlarla batıya taşınırdı. Mezopotamya ve Mısır'da paralı askerlik yapan İskitler'in hem bu ticaretin başlamasında, hem de kurgan geleneği gibi karşılıklı dinî ve kültürel etkilerin gelişmesinde önemli rolleri olduğu sanılmaktadır (a.g.e., 51-53).

Milâttan önce 221'de Çin'de ekonomik bütünlüğün sağlanabilmesi için sikke ayarına gidildi ve ayrıca devlete ödenen vergilerde para gibi kullanılan ipeğin kalite

ve top ağırlıklarına da standart getirildi. Böylece kaliteli ipek üretiminde ve bunun korunmasında devlet kontrolü büyük önem taşımaya başladı; kumaşların imal yeri, boyutları, ağırlık ve fiyatları hakkında bilgi verilmesi mecburi tutuldu. Artık dışarıdan gelen tüccar üreticiden doğrudan mal alamıyor, ihraç malı ipekçiler için devlete ait veya devlet kontrolündeki merkezlere başvuruyordu. İpek yolunun belirli yerlerinde gümrük ve kalite denetimi yapan görevliler vardı. İlk kontrol başşehir Ch'an-gan'dan (Xi'an) hemen sonra; son kontroller ise Çin Seddi'nin Kansu eyaletini koruyan kısmındaki batıya açılan Tung-Huang kapısında yapılmıyordu. Son dönemlerde ele geçen tarihî belgeler, seddin asker yerleştirilmiş gözetleme kulelerindeki bazı odalarının büro ve arşiv olarak kullanıldığını göstermektedir. İpek yolu güzergâhlarında zaman zaman rastlanan surlarla çevrili tesisler de kervanların konaklama emniyetini sağlamak içindir. Akşam olunca kulelerinden davul çalınarak kapıların kapanma saatinin geldiği ilân edilen müstahkem Selçuklu kervansarayları da aynı amaçla yapılmıştır.

İpek yolunun büyük bir bölümü milâttan önce II. yüzyılın ilk çeyreğinde Hunlar'ın eline geçti. Yerleşim merkezlerinden Noyun Ula'da (Ulan Bator yakınlarında) çok sayıda ipekli dokuma parçaları bulunmuştur. Milâttan önce 140'da Çin'de imparator olan Vu di (Wu-ti), Hun hâkimiyetini yıkmak için büyük bir ordu kurmak istiyordu. Bu amaçla ve yeni pazarlar bulabileceği ümidiyle İpek yolunun ilk seyyahı kabul edilen kumandan Zhang Qian'ı (Chang Ch'ien) araştırma yapmak üzere görevlendirdi. 100 kişilik bir kervanla yola çıkan Zhang Qian, uzun ve maceralı bir yolculuktan sonra geri döndüğünde hükümdara gördüğü yerlerin zenginlikleri ve siyasî yapısı, özellikle Fergana atları ve Orta Asya'daki otuz altı şehir devleti hakkında bilgiler veren bir rapor sundu. Raporu değerlendiren Vu di, Hunlar'ı Gobi taraflarına çekilmek zorunda bıraktı. Öldüğü zaman Tarım havzası dahil Pamir sınırına kadar Orta Asya'yı ve İpek yolunun bu kesimini kontrolü altına almıştı.

Milâdın ilk yıllarında Çin'de ipek üretiminin en üst seviyesine ulaşmasına rağmen fiyatlarda büyük bir düşüş oldu. Üreticiyi zor durumda bırakan bu düşüşün sebebi ihracatta karşılaşılan sıkıntılardı. Üstelik Çin dışında Hoten'de de başlayan